

Виконання Закону України "Про обов'язковий примірник документів" державними видавництвами сфери управління Держкомтелерадіо України (2007—2009)

Віталій Поляков,
завідувач відділу
наукового опрацювання
обов'язкових примірників
Книжкової палати України

Тетяна Устіннікова,
старший науковий співробітник
відділу наукового опрацювання
обов'язкових примірників
Книжкової палати України

Нагадаємо ще раз, що обов'язковий примірник — це примірник видання, який безоплатно передають його виробники (видавці) юридичним особам на підставі чинного законодавства (Закон України "Про обов'язковий примірник документів" від 09.04.1999 № 595; Постанова Кабінету Міністрів України "Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів" від 10.05.2002 № 608). Витрати, пов'язані з виготовленням і доставлянням обов'язкових примірників, відносяться його виробником на собівартість видавничої продукції.

Завдання формування національного інформаційного фонду країни вирішується завдяки обов'язковому примірнику всіх без винятку видань, який відповідно до Закону України "Про обов'язковий примірник документів" (ст. 8) має бути доставлений (надісланий) його одержувачам, зокрема Книжковій палаті України, у день виходу в світ першої частини тиражу.

Багато видавців, які є виробниками документів, не усвідомлюють користі, яку отримують, віддаючи безоплатно невелику частину тиражу в якості обов'язкового примірника (ОП). Обов'язковий примірник сприяє розповсюдженню вітчизняних видань у зарубіжних країнах завдяки міжнародному книгообміну, який ведуть найбільші бібліотеки України. Наявність обов'язкового примірника у книгозбірниках допомагає захистити пріоритет видавців і авторські права, коли виявляються випадки контрафактного виробництва видавничої продукції. Він дає змогу вести безперервний літопис діяльності видавців і авторів. ОП видань, відображений у виданнях державної бібліографії, покажчику "Нові видання України", електронних каталогах одержувачів ОП — це безоплатна реклама творів, оскільки цими даними користуються для пошуку публікацій тисячі бібліотек і мільйони читачів, увічнення творчості кожного автора та продукції видавців, пропаганда всіх видань, випущених на теренах України.

З моменту законодавчого закріплення системи ОП у сучасній Україні обов'язковий примірник виконує різні функції, залежно від особливостей діяльності установ, одержувачів ОП. Для бібліотек обов'язковий примірник є єдиним надійним джерелом формування фондів, фахівці архівів говорять про збереження документальної спадщини країни, бібліографи наголошують на створенні інформаційної бази державного бібліографічного обліку... І тільки Книжкова палата України — єдина установа, що об'єднує не лише всі перелічені функції, а й притаманні виключно їй — державна реєстрація, централізована каталогізація, статистичний облік.

Проте, незважаючи на чітко визначений законодавчими актами порядок доставляння ОП, стан комплектування фондів Книжкової палати України, бібліографічного і статистичного обліку видань викликає занепокоєність. Недоставляння ОП досягає від 5 до 10% вітчизняної видавничої продукції, особливо періодики. Проте відсутність 2—3% ОП розцінюється ЮНЕСКО як втрата національного культурного надбання.

Причини такого незадовільного стану з ОП, який вже став традиційним, різноманітні, і вони мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Контактна Книжкової палати України з видавцями перешкоджає різке збільшення їхньої кількості, особливо редакцій друківаних ЗМІ, розширення їхньої географії, а також короткострокова діяльність багатьох підприємств, часта зміна адрес, найменувань фірм тощо. Значна частина видавців, особливо тих, хто нещодавно прийшов у видавничу галузь, не мають чіткого уявлення про чинні закони, норми і правила в цій сфері діяльності або не вважають за необхідне виконувати законні приписи, користуючись адміністративною та юридичною безкарністю. Негативним є ставлення видавців до надмірно великої кількості одержувачів ОП, що сприймається ними як державний податок, яким обкладають тільки виробників видань, на відміну від виробників інших виробів і товарів. Особливо відчувають видавці цей фінансовий тягар, випускаючи малотиражні та поліпшеної якості видання, що мають достатньо високу собівартість. Поза контролем залишається випуск і доставляння обов'язкового примірника електронних видань через відсутність нормативних документів, що визначають їхні види та форми надання ОП, недостатнє пророблення юридичних і економічних питань у законодавчих актах.

Недотримання строків доставляння ОП, особливо в кінці звітної періоду, відсутність відомостей про тиражі у виданнях, неподання звітної документації, неможливість ідентифікувати видавців через наведення ними у вихідних відомостях комерційних найменувань, замість офіційно зареєстрованих, призводить до викривлення адміністративних даних, які Книжкова палата України у зведеному вигляді надсилає в Держкомстат України для складання офіційної статистичної інформації, яка характеризує явища і процеси, що відбуваються у видавничій галузі. Через несвочасне доставляння ОП у Книжкову палату України видання минулих періодів у кожному звітному році становлять значний відсоток. Так, у статистику 2007 року увійшло 4392 назви минулих років, або 24,4% від загальної кількості облікованих

видань; у 2008 році — 8562 назви (35,6%), у 2009 році — 7537 назв (33,5%). Існує проблема і з доставлянням обов'язкових примірників друкованих ЗМІ — це некомплектність: з 2708 назв газет, що надійшли у 2008 році, одержано повних комплектів тільки 623 назви (23%); з 1510 назв журналів — тільки 974 назви (64%).

Книжкова палата України здійснює контроль за надходженням ОП за допомогою форм звітності видавців про випуск видавничої продукції. Проте не всі суб'єкти видавничої діяльності надсилають звітну документацію, і за цих обставин виявити недопоставлені ОП практично неможливо.

Без зазначення тиражу в книжкових виданнях надійшло обов'язкових примірників: у 2007 році — 2327 друк. од., тобто 12,9% від загальної кількості; у 2008 році — 3792 друк. од. (15,7%); у 2009 році — 2369 друк. од. (10,5%) відповідно. Тиражі у таких виданнях обліковуються за даними форми 1-В або не враховуються взагалі, якщо звітна документація не надіслана.

Коли випуск видавничої продукції у звітному періоді не здійснювався, видавець зобов'язаний також повідомити про це у формі 1-В. Але кількість таких повідомлень незначна — одиниці. Якщо врахувати ще й те, що більше третини видавців книжкової продукції із 3242 зареєстрованих у системі ISBN (а в Державному реєстрі ще більше) щороку не доставляють ОП і не подають звіти про випуск видавничої продукції, то стають зрозумілими труднощі, з якими стикається Книжкова палата України у своїх намаганнях забезпечити повноту надходжень ОП.

Здавалось, що найдисциплінованішими у видавничому середовищі повинні бути державні видавництва, які мають чималий досвід роботи в системі ОП. Однак, проведений аналіз свідчить, що далеко не всі державні видавництва дотримуються порядку доставляння ОП у Книжкову палату. Так, з порушенням строків у 2007 році ними доставлено ОП 65 назв, у 2008 — 152 назви, у 2009 — 98 назв. Не доставлено за три роки ОП 201 назва (2007 — 80, 2008 — 63, 2009 — 58), випуск яких, за даними форм звітності, здійснено у відповідному році. Не доставлено у 2009 році ще 23 ОП видань з тих, що були представлені на книжковій виставці в Будинку звукозапису під час роботи колегії Держкомтелерадіо України 2 березня 2010 року.

Наводимо інформацію по кожному державному видавництву сфери управління Держкомтелерадіо України про кількість доставлених ОП з порушенням строків і не доставлених у звітних і в наступних періодах.

1) "Веселка"

доставлено з порушенням строків — 19 назв (2007 — 7, 2008 — 4, 2009 — 8);

не доставлено (за ф. 1-В) — 47 назв (2007 — 13, 2008 — 20, 2009 — 14) і 1 назву з тих, що експонувались на виставці.

2) "Вища школа"

доставлено з порушенням строків — 20 назв (2007 — 7, 2008 — 10, 2009 — 3);

не доставлено (за ф. 1-В) — 20 назв (2007 — 2, 2008 — 9, 2009 — 9) і 5 назв з тих, що експонувались на виставці.

3) "Дніпро"

доставлено з порушенням строків — 4 назви (2007 — 2, 2008 — 1, 2009 — 1);

не доставлено (за ф. 1-В) — 10 назв (2007 — 5, 2008 — 5).

4) "Донбас"

доставлено з порушенням строків — 7 назв (2008 — 4, 2009 — 3).

5) "Етнос"

доставлено з порушенням строків — 15 назв (2007 — 5, 2008 — 5, 2009 — 5);

не доставлено (за ф. 1-В) — 4 назви (2007 — 1, 2008 — 2, 2009 — 1) і 3 назви з тих, що експонувались на виставці.

6) "Здоров'я"

доставлено з порушенням строків — 3 назви (2007 — 1, 2008 — 1, 2009 — 1);

не доставлено (за ф. 1-В) — 7 назв (2009 — 7) і 2 назви з тих, що експонувались на виставці.

7) "Каменяр"

доставлено з порушенням строків — 35 назв (2007 — 3, 2008 — 15, 2009 — 17);

не доставлено (за ф. 1-В) — 6 назв (2007 — 1, 2009 — 5) і 2 назви з тих, що експонувались на виставці.

8) "Карпати"

доставлено з порушенням строків — 49 назв (2007 — 13, 2008 — 23, 2009 — 13);

не доставлено (за ф. 1-В) — 15 назв (2007 — 5, 2008 — 4, 2009 — 6).

9) "Либідь"

доставлено з порушенням строків — 21 назву (2007 — 9, 2008 — 6, 2009 — 6).

10) "Маяк"

доставлено з порушенням строків — 5 назв (2008 — 2, 2009 — 3).

11) "Мистецтво"

доставлено з порушенням строків — 4 назви (2008 — 4).

12) "Музична Україна"

доставлено з порушенням строків — 14 назв (2007 — 2, 2008 — 9, 2009 — 3);

не доставлено (за ф. 1-В) — 19 назв (2008 — 14, 2009 — 5) і 1 назву з тих, що експонувались на виставці.

13) "Основа"

За три роки доставлено 2 ОП, звіти надійшли тільки за III—IV кв. 2009 р.

14) "Світ"

доставлено з порушенням строків — 37 назв (2007 — 5, 2008 — 25, 2009 — 7);

не доставлено (за ф. 1-В) — 26 назв (2007 — 14, 2008 — 5, 2009 — 7) і 3 назви з тих, що експонувались на виставці.

15) "Січ"

доставлено з порушенням строків — 11 назв (2007 — 2, 2008 — 4, 2009 — 5);

не доставлено (за ф. 1-В) — 3 (2007 — 3) і 1 назву з тих, що експонувались на виставці.

16) "Таврія"

доставлено з порушенням строків — 50 назв (2007 — 2, 2008 — 28, 2009 — 20);

не доставлено (за ф. 1-В) 41 назву (2007 — 35, 2008 — 1, 2009 — 5) і 4 назви з тих, що експонувались на виставці.

17) "Техніка"

доставлено з порушенням строків — 8 назв (2007 — 3, 2008 — 4, 2009 — 1);

не доставлено (за ф. 1-В) — 3 назви (2008 — 1, 2009 — 2).

18) "Україна"

доставлено з порушенням строків — 6 назв (2007 — 2, 2008 — 3, 2009 — 1);

не доставлено (за ф. 1-В) — 4 назви (2007 — 1, 2008 — 1, 2009 — 2) і 1 назву з тих, що експонувались на виставці.

19) "УЕ"

доставлено з порушенням строків — 3 назви (2007 — 2, 2008 — 1);

не доставлено (за ф. 1-В) — 1 назву (2008 — 1).

20) "Урожай"

доставлено з порушенням строків — 4 назви (2008 — 3, 2009 — 1);

не доставлено (за ф. 1-В) — 1 назву (2009).

Такий стан доставляння ОП свідчить, що поліграфічні підприємства, яким видавництва доручили за умовами договору здійснювати розсилання ОП, не виконували свої зобов'язання, що призвело до появи лакун у фонді Державного архіву друку, викривлення статистики видань відповідних років та відсутності бібліографічної інформації про них у літописах — друкованих органах державної реєстрації.

Щодо форм звітності 1-В (книги): майже всі державні видавництва впродовж 2007—2008 років надсилали звітну документацію. Серед них — "Веселка", "Вища школа", "Дніпро", "Етнос", "Здоров'я", "Каменяр", "Карпати", "Книжкова

палата України", "Либідь", "Мистецтво", "Музична Україна", "Світ", "Техніка", "Україна", "Урожай".

У 2007 році не звітували видавництва "Маяк" і "Основа". Видавництво "Веселка" внесло до звіту шість видань, жодного примірника з яких не було реалізовано у звітному періоді, що не дозволено інструкцією.

У 2008 році форми 1-В старого зразка Держкомстатом було скасовано, нові набули чинності з другого кварталу 2009 року. Через це деякі видавництва у цей період не надсилали звіти: "Основа", "Маяк", "Таврія" (за березень — грудень 2008 р.), що унеможливило контроль за доставлянням ОП.

У 2009 році за перший і другий квартали видавництво "Основа" також не звітувало, видавництво "Донбас" звітувало лише за січень, травень, червень, липень та IV квартал. У кожному з цих звітів зазначено, що жодного видання у ці періоди випущено не було. Однак, у Книжкову палату України в 2009 році надійшло 14 ОП видань цього видавництва. Відсутність форми звітності за лютий, березень, квітень, серпень і вересень не дає змоги Книжковій палаті чітко визначити обсяги випуску друкованої продукції видавництвом "Донбас" у 2009 році. Видавництво "Дніпро" не звітувало у третьому і четвертому кварталах 2009 року. За четвертий квартал 2009 року не звітували видавництва "Етнос", "Січ", "Таврія", "УЕ".

З метою усунення недоліків доставляння ОП і підвищення ефективності законодавчого, організаційного і технічного забезпечення функціонування системи ОП, на наш погляд, необхідно здійснити ряд заходів:

1) розробити пропозиції щодо внесення до чинного законодавства змін і доповнень для усунення колізій у Законах України "Про обов'язковий примірник документів", "Про видавничу справу", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", що стосуються питань обов'язкового примірника, внесення до Кодексу адміністративних правопорушень відповідних змін, які посилять відповідальність виробників документів за порушення порядку доставляння ОП;

2) керівним органам різного рівня як на місцях, так і в країні в цілому використовувати усі наявні можливості та механізми обліку видавничої діяльності;

3) Книжковій палаті України активізувати роботу з виявлення та ліквідації лагун, ефективного використання механізму на основі системи міжнародної стандартної нумерації видань, створення бази даних авторитетних записів найменування (імен) видавництв;

4) розробити механізм притягнення винних до відповідальності у порушенні вимог Законів України "Про обов'язковий примірник документів", "Про видавничу справу";

5) проводити консультації для суб'єктів видавничої справи з основних питань видавничої діяльності під час внесення їх до Державного реєстру;

6) запровадити щоквартальне звіряння державними видавництвами даних звітної документації з базами даних Книжкової палати України;

7) прискорити затвердження і впровадження ДСТУ "Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості", розробити механізм обліку та реєстрації електронних видань незалежно від способів і режимів розповсюдження;

8) з іншими одержувачами ОП виробити єдину політику щодо контролю за функціонуванням системи ОП, увести в практику роботи обмін даними про доставлені (або недоставлені) ОП.

Список використаної літератури

1. *Друк України* (2007) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. — К. : Кн. палата України, 2008. — 113 с.
2. *Друк України* (2008) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. — К. : Кн. палата України, 2009. — 116 с.
3. *Про затвердження форм звітності № 1-В (книги) (квартальна) "Звіт про випуск книжкової продукції", № 1-В (ЗМІ) (півріччя) "Звіт про випуск продукції друкованих засобів масової інформації" та інструкцій щодо їх заповнення* : наказ Державного комітету телебачення та радіомовлення України від 3 черв. 2009 р. № 194. — Режим доступу : <http://comin.kmu.gov.ua>. — Назва з екрана.
4. *Про обов'язковий примірник документів* : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV // Офіційний вісник України. — 1999. — № 18. — С. 36.
5. *Сенченко М.* Де губиться обов'язковий примірник? : про скарги Держ. арх. друку Кн. палати : [бесіда з дир. Книжкової палати України Миколою Сенченком, заст. голови Держ. ком. телебачення та радіомовлення Василем Шевченком, дир. Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського Олексієм Онищенком / записала Світлана Божко] // День. — 2009. — 9 жовт. — С. 6.
6. *Словник-довідник основних видавничих термінів* : (для практики наук. установ) / пер. і упоряд. А. І. Радченко ; Наук.-вид. рада НАН України. — К. : Академперіодика, 2009. — 71 с.
7. *Устіннікова О.* Державні поточні бібліографічні покажчики як безоплатна реклама видавничої продукції / Ольга Устіннікова, Раїса Красій // Вісн. Кн. палати. — 2007. — № 7. — С. 12—13.